

‘מבצע חסד’: הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

גרשון נראל

כינויי הצופן ‘מבצע חסד’ או ‘מבצע חמלה’ (Operation Grace/Mercy) ניתנו בידי הבריטים לסדרה של פעולות חשאיות שהגיעו לשיאן במחצית הראשונה של חודש מאי בשנת 1948, ובעקבותיהן פונו מארץ ישראל לאנגליה רוב רובם של היהודים שאימצו את האמונה במשיחיות ובאלוהותו של ישוע מנצרת.¹ בתקופת המנדט הזדהו בגלוי בארץ כ-150 יהודים/עברים משיחיים,² שנודעו גם בשמות ‘נוצרים עברים’ / ‘עברים נוצרים’ (Hebrew Christians), ‘יהודים

* תודה מיוחדת אני חב לד"ר ולטר ריגנס (Rev. Dr. Walter Reagans), המנהל לשעבר של המיסיון האנגליקני ליהודים (The Church's Ministry among Jewish People, CMJ), על שאפשר לי לעיין בחומר ארכיוני שנמצא באוקספורד ובירושלים, ועל אישורו לצטט מחומר זה. כמו כן מודה אני לג'ון קליידון (Rev. John Claydon), לר"י לוקהארט (Rev. Ray Lockhart), לאהובה בן-מאיר, לשלי (רחל) בר-דוד (חיימוף), לוורן וללינדה גראהם ולנעמי שפרינגר על שהואילו להמציא לידי מסמכים שהיו ברשותם ודרכם גם הגעת למקורות ייחודיים.

1 תיאור היסטורי קצר על אודות ‘מבצע חסד’ פורסם בידי קלווין קרומבי בשנת 1991: K. Crombie, *For the Love of Zion: Christian Witness and the Restoration of Israel*, London 1991, pp. 217–218. כמו כן פורסמו רשמים אישיים על ‘שיירת המנוסה’ באוטוביוגרפיה של משה עמנואל בן-מאיר, מירושלים לירושלים: פרקים מתוך יומן אישי, ירושלים תשס"א, עמ' 96, 135–136. באשר למקרה הריג בשנת 1947 של יחס קשה מצד ארגוני הלח"י והאצ"ל כלפי כמה יהודים חסידי ישוע מקבוצת אברם פוליאק, ושאוּלֵי יכול היה להימנות עם העילות לפינוי, ראו: P. Rose, *The Siege of Jerusalem*, London 1949, pp. 74–85. שני מאמריי הקצרים בנושא זה, ללא הפניות אך עם תמונות, פורסמו בכתב העת זאת הברית, 20 (אוקטובר 2004), עמ' 11–12; 21 (מאי 2007), עמ' 11–12.

2 רשימות שמיות הופיעו, למשל, בכנסים מטעם ‘ההסתדרות של היהודים המשיחיים בארץ ישראל’, וכמה מהן נמצאות בארכיון ג' נראל. וכן: A. Stewart & L.K. Pope, ‘The Oldest Anglican Church in the Diocese, 1849–1929’, *Lines of Communication*, 5 (February 1929), p. 9; ‘Review of the Year 1939’, *Bread Cast Upon the Waters, The 132nd Missionary Report of Church Missions to Jews*, London 1940, pp. 8, 40; *Report of United Missionary Council (U.M.C.) Conference, 1940: Palestine Mission* [n.p.] p. 2; Church Missions to Jews (CMJ), Archives and Office of ITAC (Israel Trust of the Anglican Church), 5 Isaiah Str., Jerusalem; A. Poljak, ‘Letters from Jerusalem: The Independent and the Secret Believers’, *Jerusalem: Organ of the Jewish Christian Community and the Jerusalem Fellowship*, 11 (August 1947), p. 5. יצוין כי במהלך המחקר התברר שהמסמכים בארכיון ה־CMJ בירושלים הם העתקי המסמכים המקוריים שנמצאים בספריית בודליאנה באוקספורד; המכתבים המקוריים שבאוקספורד

גרשון נראל

נוצרים' (Christian Jews) או 'נוצרים יהודים' (Jewish Christians).³ נוסף לאלה נמצאו בארץ עוד עשרות יהודים שחששו להזדהות בפומבי כמאמינים בישוע, והסתירו את אמונתם.⁴ להלן אשתמש לחלופין בשמות השונים על פי ההקשר בכל עניין.

לציבור זה היו קשרים מגוונים עם נציגי כנסיות פרוטסטנטיות ועם ארגוני מיסיון בריטיים,⁵ אמריקניים,⁶ פיניים,⁷ שוודיים,⁸ ושווייצריים-גרמניים,⁹ שפעלו בעיקר בירושלים, ביפו ובחיפה. רק מיעוט מקרב היהודים המשיחיים היו ציונים לאומיים וסירבו להתפנות, ואילו רוב רובם היו מוכנים להתבולל בתוך החברה הנוצרית 'האירופית' בארץ ובהו"ל, ולכן אף התפנו אל מעבר לים.¹⁰

המוסדות יוזמי הפינוי

שישה גופים מרכזיים תיאמו ביניהם את הלוגיטיקה של המבצע, שהוצג כצעד הומניטרי, והם:

1. הבישופות האנגליקנית בירושלים וארגון המיסיון לירושלים והמזרח (Jerusalem and

East Mission, J&EM), בראשות ההגמון וסטון ה' סטיוארט.¹¹

ממוספרים לפי תאריכי קבלתם וקריאים יותר. מאז שנת 2005 הועתק ארכיון ה־CMJ בירושלים מרח' ישעיהו למתחם כנסיית המשיח ליד שער יפו, ומפברואר 2007 עומד לרשות חוקרים במסגרת 'ארכיון קונרד שיק', השווגם: K. Crombie, 'The Importance of Archives – Our Story', *Mishkan*, 49 (2006), pp. 13–18

3 לדיון תמציתי ומקורי בנושא 'הבעיה היהודית נוצרית' בארץ ישראל המנדטורית ראו למשל: S. Ben-Chorin, 'Das Judenchristliche Problem in Eretz Israel', *Juden/Christen und Juden-Christen in Palaestina*, Jerusalem 1941, pp. 4–6. בחוברת זו, שבה 20 עמודים בלבד בשפה הגרמנית, בעריכת שלום בן־חורין ובהדפסת סטנסיל פרטית, קובצו שישה מאמרים קצרים בנושא הנוצרים היהודים בארץ ישראל בעת החדשה. המאמרים נועדו לתרום לדיון בשאלות אקטואליות (קייץ 1941) בענייני הדתיות היהודית. בחוברת מידע אותנטי חשוב, אך קיומה נעלם מעיני החוקרים.

4 ג' נראל, 'יהודים משיחיים' בארץ ישראל (1917–1967): מגמות ותמורות בעיצוב זהות עצמית, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ז, עמ' 54–78.

5 על אודות רקע היסטורי כללי ראו בספרו של קרומבי שהופיע לאחרונה: K. Crombie, *A Jewish Bishop in Jerusalem: The Life Story of Michael Solomon Alexander*, Jerusalem 2006, pp. 244–246

6 C.F. Irish & E. Irish Wright, *Sharing Good Tidings in Zion*, Columbus, Georgia 1995

7 A. Havas, *Työkentäni Israel (My Working Field: Israel)*, Helsinki 1958. תודתי נתונה להייקי נורמיני (Heikki Nurminen) על התרגום לעברית של קטעים נבחרים מספר זה.

8 על אודות המרכז השוודי 'Svenskbo' על הר הזיתים, בהנהלת הילדה אנדרסון, ראו: P. Rose, 'Letters from Jerusalem', *Jerusalem*, 25 (October 1948), p. 3; 28 (January 1949), p. 3

9 ראו למשל: א"י אילור, 'קווים לתולדותיו של מיסיון הכרמל (1939–1904)', בתוך: י' בן־ארצי (עורך), חיפה: היסטוריה מקומית, חיפה תשנ"ח, עמ' 51–62.

10 W.M. Watt, 'Christians in Palestine To-Day', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (January 1947), p. 121

11 'החברה המיסיונרית של הכנסייה' (Church Missionary Society, CMS) פעלה בארץ משנת 1851. ראו:

'מבצע חסד': הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

2. ראשי המיסיון האנגלי בירושלים ומשרדם הראשי בלונדון (Church Missions to Jews, CMJ).¹²
3. האגודה הבין-לאומית של הנוצרים העבריים (International Hebrew Christian Alliance, IHCA), שמרכזה באותם ימים היה בלונדון.¹³
4. ההסתדרות (או הברית) של היהודים המשיחיים בארץ ישראל והמזרח הקרוב, שמרכזה היה בחיפה.¹⁴
5. הכנסייה הסקוטית, שמרכזה באדינבורג.¹⁵
6. ממשלת המנדט והצבא הבריטי.

גופים אלו יזמו והניעו את 'גלגלי' המבצע, דאגו למימון וסבסדו את ההוצאות עבור חלק מהמפונים. נקודת הכובד של קבלת ההחלטות נמצאה בציר ירושלים-לונדון. על פי עדותו של הבישוף סטיוארט, שני ארגוני המיסיון הבולטים, ה־J&EM וה־CMJ, השקיעו זמן ומאמצים רבים בכל הקשור להגשמת 'מבצע חסד'. למרות העובדה שהמבצע היה חלק בלתי נפרד

- A.C. MacInnes, 'The Church Missionary Society in Palestine', *Lines of Communication*, 25 (April 1948), pp. 9–13. על אודות ה־J&EM והכנסייה הקתדרלית האנגליקנית בירושלים, סנט ג'ורג', ראו R. Brownrigg, *The Collegiate Church of St. George-the-Martyr Jerusalem*, London [1955?]; D. Geller, 'The Great British Church', *In Jerusalem, The Jerusalem Post*, 8, 56 (3 November 2000), pp. 12–13. יציין כי משנת 1976 ראשי הכנסייה הם ערבים פלסטינים אנגליקנים.
12. בשנים 1809–1922 נקרא הארגון החברה הלונדונית להפצת הנצרות בקרב היהודים (London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews, LJS). ראו: י' פרי, נשיאים ורוח וגשם אין – המיסיון הלונדוני בארץ ישראל במאה התשע-עשרה, תל אביב תשס"ב; והשוו: א' בשן, היהודים במרוקו במאה ה-19 והמיסיון האנגליקני, רמת גן תשנ"ט; וכן, נוסף על שני ספריו של קרומבי שהוזכרו לעיל (*For the Love of Zion; A Jewish Bishop*) ראו גם: K. Crombie, 'Anglican Mission to Israel 1948–1980', *Mishkan*, 20 (1994), pp. 23–33; CMJ, 'CMJ: Who Are We and What do We Stand for?', *Shalom Magazine* (CMJ), Issue 2 (March-April 2002), attachment (8 pp.)
  13. F. Levison, *Christian and Jew: The Life of Leon Levison (1881–1936)*, Edinburgh 1989, pp. 163–184; .H. Samuel, 'History of the International Hebrew Christian Alliance', *Mishkan*, 14 (1991), pp. 74–79 מידע נוסף נמצא בארכיון של IHCA, ששכן בקנט (Ramsgate, Kent) עד שהועבר ללונדון לפני כעשור.
  14. בן-מאיר (לעיל הערה 1), עמ' 131–135; A. Poljak, *The Cross in the Star of David*, London 1938, pp. 35–40
  15. על אודות הכנסייה הסקוטית ויהודים חסידי ישוע בארץ ישראל ראו למשל: W.P. Livingstone, *A Galilee Doctor: Being a Sketch of the Career of Dr. D.W. Torrance of Tiberias*, London 1925, pp. 81–82, 276–283. וכן: ר' דייווידסון וד' סינקלייר, הכנסייה של סקוטלנד, ועדת כנסייה ואומה, דין וחשבון לעצרת הכללית 2003: תיאולוגיה של ארץ וברית, ירושלים 2004, עמ' 3–4. תודתי נתונה לכוהן הדת קלרנס מוסגרביב (Clarence Musgrave) מהכנסייה הסקוטית סנט אנדריוס בירושלים על המצאת מסמך זה.

גרשון נראל

מההתפנות הכללית של הבריטים מהארץ,¹⁶ עולה מדברי הבישוף כי הפינוי של קבוצת היהודים הנוצרים לא היה אלא הברחה (smuggling out) של ציבור שבדרגים הבכירים הוחלט לסייע לו באופן חריג.¹⁷

שאלות מרכזיות

במאמר זה אני מבקש להתמקד בסוגיות שונות הקשורות לארבעה תחומים מרכזיים שהזיקה ביניהם, אם במישרין ואם בעקיפין, נוגעת לענייני תאולוגיה, פרשנות המקרא וראייה היסטורית.

1. האם מעבר למניע העיקרי והגלוי של מציאת פתרון הומניטרי מעשי עבור מיעוט קטן אך חשוב סמלית, אשר הוצג על ידי הכנסיות בארץ כ'נרדף וסובל', היו למבצע מניעים רוחניים-תאולוגיים סמויים?
2. כיצד אורגנו שלבי 'הפינוי הקטן' של היהודים המקומיים חסידי ישוע, ממש בעיצומו של 'הפינוי הגדול' של הבריטים מהארץ?
3. למה, לאחר מעשה, הועלה הנושא של 'מבצע חסד' בבית הלורדים בלונדון?
4. מה היו ההשלכות של המבצע על היהודים המשיחיים במדינת ישראל?

1. העילות לפינוי

העילות המוצהרות

לאחר עיון במסמכים למיניהם, וקריאה בין השורות, אפשר להצביע על מספר הסברים לפינוי:

א. 'קשרים עם האויב הבריטי'

בעקבות ההתדרדרות במצב הביטחוני והפוליטי בארץ מסוף שנת 1947, מצאו את עצמם היהודים המשיחיים בתווך בין המחנות הלאומיים הנצים. מצד אחד, התעוררו חשדות בחוגי ה'הגנה' והפורשים, 'כנופיות שטרן' כלשון מכתבי המיסיון, כי בקרב היהודים הנוצרים נמצאים מרגלים ומשתפי פעולה עם האויב, וכי הם סוכנים של הבריטים.¹⁸ החשדות האלה נבעו מהמחשבה שההתרועעות הדתית והחברתית הסדירה של 'היהודים הנטבלים' עם האנגלים משמשת מסווה לפעילות של מרגלים המשתייכים לקבוצה זו. בעקבות זאת בוצעו מעצרים

16 השוו: י' בנדמן, מתי מפנים את ירושלים? העימות בין הדרג הצבאי לנציגי העליון בסוגיית הפינוי מירושלים, קריית אונו תשס"ה.

17 Weston H. Stewart, 'The Bishop's Letter' [27 May, 1948], *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (July 1948), pp. 177–178; 'The Annual Meeting' [June 22, 1948], *ibid.*, p. 185

18 H.R.A. Jones to C.H. Gill, 16 April 1948 (4160), Bodleiana, Oxford, Western MSS, Dep. CMJ (infra: B. CMJ), C219, fols. 107–110

וחקירות של כמה יהודים משיחיים, ומיסיונרים דיווחו על כליאה של יהודים נוצרים, על התעללות בהם ואף על מקרה אחד של הוצאה להורג.¹⁹ מצד אחר, הערבים ראו ביהודים הנוצרים חלק בלתי נפרד מהמחנה של 'האויב הציוני', ולכן התנכלו להם ואף ירו עליהם בשכונות המעורבות של ירושלים, כגון קטמון ומוסררה. לפיכך, טענו המיסיונרים הבריטים, מאחר שהיהודים ראו בהם נוצרים והערבים ראו בהם יהודים, הם נמצאו בין הפטיש לסדן ולא יכלו לחיות חיים רגילים, ולא הייתה בררה אלא לפנותם. ואולם בדיעבד התברר שלחצים מצד כוחות הביטחון של המדינה שבדרך הופעלו רק כלפי יהודים נוצרים שהיו בקשר עם הבריטים, שכן לא היו שום הטרדות כלפי יהודים משיחיים שהיו קשורים, למשל, למיסיון האמריקני ברחוב הנביאים 55 בירושלים (Christian and Missionary Alliance).²⁰

ב. בעיות כלכליות

בימי המנדט התפרנס חלק הארי של היהודים המשיחיים מעבודות שסיפקו המוסדות המיסיונריים, בעיקר בירושלים, ביפו, בצפת ובחיפה.²¹ בשל הבעיות הכלכליות שנלוו לבעיות הביטחוניות בארץ באותן שנים הורע גם מצבם של היהודים חסידי ישוע. מצד אחד, אנשי היישוב ראו בהם מומרים ומשומדים שראויים לנידוי מוחלט, מי ששייכים לאויב הכפול של ממשל וכנסייה אנגליים, ועל כן סירבו לספק להם עבודה ופרנסה. ומצד אחר, מקומות העבודה ומקורות הסעד של הכנסיות והמיסיונים הצטמצמו, והם לא היו מסוגלים עוד לעזור מבחינה כלכלית כפי שעזרו קודם לכן.

ג. הקבלה לתקופה מודרנית

מזווית הראייה של הכמורה האנגליקנית, 'מבצע חסד' לא היה אלא חזרה בזעיר אנפין על מבצע החילוץ ההרואי של כוחות בעלות הברית שכותרו על ידי הגרמנים מול דנקירק (Dunkirk), ופינוים המוצלח לאנגליה ביוני 1940. כך למשל כתב יו ג'ונס, כוהן הדת של המיסיון האנגלי באחד ממכתביו: 'אנו מרגישים כי מבצע זה היה מעין דנקירק רוחני'.²² בזיכרון הקולקטיבי הבריטי סימל הפינוי מדנקירק מעשה של חסד, נדיבות רוחנית ונכונות לעזור לזולת, וכך גם נתפס הפינוי של היהודים הנוצרים מארץ ישראל. דהיינו, לדרג המבצע של הפינוי הייתה תחושה שחייהם של עשרות יהודים נוצרים ניצלו ברגע קריטי. בעיני הבריטים, היהודים הנוצרים היו צפויים לסכנת מוות מיידית אם היו נשארים במדינה היהודית

R.G. Allison to V. Buksbazen, 30.5.1948, *ibid.*, fol. 137 19

ג'ונס לגיל (לעיל הערה 18), דף 112, עמ' 6; B.C. Gibson, 'In Troubled Jerusalem', *The Alliance Weekly*, 83 (6 March 1948), p. 152 20

CMJ, 'Opportunity out of Crisis' in *Palestine*, London 1936, pp. 11–12 21

H.R.A. Jones to C.H. Gill, 4 June 1948, St. Antony's College, Middle East Library, Private Papers, Box J&EM, (infra: S.A.C. J&EM) XVIII/5 22

גרשון נראל

החדשה, שעמדה על סף הקמתה, כפי שבדנקירק עמדו כוחות בעלות הברית בוודאות לפני הכחדה.²³

הקבלה לעת העתיקה:

כאמור, הופצו בחוגי המיסיון ובסביבתו שמועות על אודות רדיפה גדולה של 'מאמינים ממוצא יהודי', עד כדי חיסולם הפיזי, שצפויה להתרחש במדינת היהודים שעומדת לקום. לצד שמועות מסוג זה, סביר להניח שבאותם החוגים נערכה גם הקבלה בין ההווה ובין המסופר בברית החדשה, ולפיה המצב בארץ ישראל במאה העשרים עלול להתדרדר ולהידמות לכאורה למצב שהיה בזמן הבית השני, כאשר תלמידי ישוע הראשונים נרדפו בידי אחיהם. לפיכך נראה שברקע הפיננסי עמדה גם ההקבלה למאורע היסטורי ידוע: ההתפנות של הקהילה היהודית נוצרית הקדומה מירושלים לפלה (פחל) שבעבר הירדן, סמוך לשנת 70 לספירה.²⁴

העילה הבלתי מוצהרת לפיננסי: בעיית המעמד התאולוגי של יהודים משיחיים כלפי הכנסיות ההיסטוריות

א. הציונות ו'כנסייה עברית משיחית'

מאחר שרוב היהודים הנוצרים בארץ ישראל המנדטורית ראו את עתידם בתוך הכנסיות ההיסטוריות, אם כי לא תמיד התכחשו ליהדותם, לא העסיקה אותם השאלה של כינון כנסייה לאומית עברית משיחית בארץ ישראל.²⁵ בהקשר זה מעניינים דברי הבישוף האנגליקני בירושלים, גראהם בראון.²⁶ באיגרת ששלח בדצמבר 1940 אל גורדון לאנג,²⁷ הארכיבישוף מקנטרברי, הוא כתב:

המדיניות הראויה שיש לנקוט כלפי היהודי הנוצרי היא קליטתו בתוך הכנסיות הנוצריות המקומיות, ולא ייסוד כנסייה יהודית נוצרית שתהווה ישות נפרדת. מדיניות זו של הממשלה הרואה באותם היהודים הנוצרים שרוצים להגר לפלשתינה [א"י] בגדר לא-

23 W. Lord, *The Miracle of Dunkirk*, Hertfordshire 1998, pp. 40–59

24 'ע' עיר-שי, 'כנסיית ירושלים – מכנסיית נימולים לכנסיית גוים', בתוך: 'צפריר, ש' ספראי ומ' שטרן (עורכים), ספר ירושלים: התקופה הרומית והביזאנטית 638–70, ירושלים תשנ"ט, עמ' 74–77.

25 'The Hebrew Christians present did not agree as to the advisability of encouraging the formation of a distinctively Hebrew Christian Church' (United Jewish Missionary Conference, UJMC, Jerusalem, 21–23 April 1925, p. 3). בסיכום הוועידה צוין שנכחו בה 38 מיסיונרים, שייצגו שמונה חברות מיסיון מ"4 מדינות.

26 ג"פ גרהאם בראון היה בישוף אנגליקני בירושלים בשנים 1932–1942. ראו: בראונריג (לעיל הערה 11), עמ' 9.

27 <http://www.archbishopofcanterbury.org/office/success.html>

יהודים!] מעודדת יהודים נוצרים לחשוב על עצמם כישות נפרדת, שכן אין הם מחשיבים את עצמם לגויים.²⁸

מאחר שהבישוף בראון לא ראה הצדקה תאולוגית לייסוד כנסייה עברית משיחית נפרדת עבור העברים הנוצרים בארץ, הוא גם לא היה מעוניין לעודד את 'המומרים' לבסס את זהותם הלאומית, במיוחד אם הם ביקשו לעלות ארצה כיהודים. לעומת זאת ליורשו של בראון, הבישוף וסטון סטיוארט, הייתה בשלב מסוים עמדה הפוכה, והוא הביע אותה כדלהלן:

הם [העברים הנוצרים] יכלו להיות נוצרים מבלי לבטל את גזעם, מבלי להפסיק להיות יהודים, מבלי להצטרף לקהילה של גויים. בפועל, משמעו של דבר זה הוא שהגיעה, או שממשמשת ובאה, העת שבה נצטרך להתחיל לבנות קהילות יהודיות.²⁹

וכך, יודגש, בשנים שקדמו ל'מבצע חסד' לא הייתה כלל תמימות דעים בתוך הכמורה האנגליקנית הבכירה בנוגע לגיטימיות התאולוגית של כנסייה עברית משיחית. למעשה אפשרות זו נשללה במיוחד בארץ ישראל, שבה, כך נטען, 'הופעלו פיתויים רבים על נוצרים עברים כדי שישובו לחיק היהדות'.³⁰ מנהיגי ה-CMJ לא היססו לחלוק מפורשות על עמדתו של הבישוף האנגליקני בירושלים. הם הביעו את התנגדותם החד-משמעית לכינונה של כנסייה יהודית עצמאית, אם כי ביטאו זאת רק במעגל הפנימי של אישי הכנסייה. כך למשל למכתבו לעיל של הבישוף סטיוארט השיב גיל (Gill), המזכיר הכללי של המיסיון הלונדוני:

הסוגיה של כנסייה יהודית נוצרית נפרדת היא מסובכת מאוד [...] בסופו של דבר חלק גדול מהמומרים נמשכו לקריאת הלאום [שלהם] יותר מלקריאת המשיח. הם החלו להתפטר בענייני מנהגים וטקסים יהודיים, קיימו ברית מילה וחגגו את הפסח וכו', וכך בסופו של דבר סטו מהדרך [...] במיוחד בפלשת'ינה [א"י], במקום שהתנועה הלאומית כה חזקה הן אצל היהודים והן אצל הערבים, הייתי מהסס להחליש את עדותנו בדבר אחדותו של העולם הנוצרי.³¹

28 'The true policy for the Hebrew Christian is absorption into the local Christian Churches, and not by establishing a Hebrew Christian Church as a separate entity. This policy of the Government in regarding the Hebrew Christians as non-Jews for purposes of immigration into Palestine encourages Hebrew Christians to think of themselves as a separate entity, as they do not consider themselves Gentiles' (G.F.G. Brown to the Lord Archbishop of Canterbury [W.C.G. Lang], Lambeth Palace, 16 December 1940, p. 3, S.A.C. J&EM, XVIII/5)

29 'They [Hebrew Christians] could be Christians without deracializing themselves, without ceasing to be Jews, without joining a Gentile congregation. This, in practice, would mean that the time has come or is coming when we should start building up Jewish congregations' (W.H. Stewart to C.H. Gill, 18 March 1946 [214], B. CMJ, C218, fol. 86)

30 J.P. Thornton-Duesbery, 'Addressing the Meeting', *Jewish Missionary Intelligence*, 32 (June 1941), p. 44

31 'The question of a separate Hebrew Christian Church is a very complicated one [...] a good

גיל ואחרים נזוהו מאוד שלא לבטא עמדה זו קבל עם ועדה, שכן מסיבות של תקינות פוליטית הדברים לא היו מתקבלים בעין יפה, במיוחד לאחר השואה ובתקופה שבה העם היהודי היה על סף מימוש שאיפתו להקמת בית לאומי בארץ ישראל. ועם זאת קהילת הפלסטינים האנגליקנים עלתה במספרה ובהשפעתה לאין ערוך על הקבוצה הקטנה של היהודים הנוצרים. בד בבד הערבים הנוצרים בארץ, על עדותיהם וקבוצותיהם, תפסו את עצמם כיורשים הלגיטימיים של הקהילה הנוצרית הקדומה, משום שחיו ברציפות בערש הנצרות. חיזוק לתפיסה זו הם מצאו בדברי הבישוף סטיוארט, שטען לפני ועדת האו"ם המיוחדת לענייני פלשתינה (א"י), שהתכנסה בימק"א בירושלים ב־11 ביולי 1947, כי 'חלק הארי של הפלסטינים הנוצרים במאה העשרים הם הצאצאים הישירים של הקהילה הנוצרית הקדומה, ולא כפי שלפעמים מניחים שהם חסידים של אמונה נכרית שיובאה מבחוץ'.³²

מנקודת ראות זו, הקיום של מדינה יהודית ובתוכה קהילה יהודית משיחית ריבונית לא היו בעיני הנוצרים הפלסטינים אלא בבחינת איום על מעמדם ועל זהותם המקומית.³³ אולם ככל שהמיעוט הלאומי בקרב היהודים המשיחיים בכל זאת אימץ לעצמו זהות ציונית תנ"כית, ואף שאף לממש זהות זו כחלק מחברה דוברת עברית בארץ ישראל, כך התחדדה בכנסיות הגויים השאלה באשר למעמדם התאולוגי לנוכח הגוף האוניברסלי של המאמינים.³⁴ התפתחויות אלה לא התרחשו בחלל ריק. ביוני 1947 התכנסו בבאזל שבשווייץ 60 משלחות לדיוני הוועדה לענייני העמדה הנוצרית כלפי היהודים מטעם המועצה המיסיונרית הבין־לאומית.³⁵ נושא מרכזי על סדר היום היה היחס של הכנסייה לציונות. רוברט ברונר, מנהל ארגון 'דידי ישראל' בשווייץ (Verein der Freunde Israels), הביע את עמדתו החד־משמעית

proportion of the converts have ultimately found the call of the nation stronger than the call of Christ. They have begun by compromising over Jewish rites and ceremonies, retaining circumcision and the observance of the Passover, etc., and so ultimately have fallen away [...] I should hesitate, particularly in Palestine, where the national movement both among Jews and Arabs is so strong, to weaken our witness to the unity of Christendom' (C. H. Gill to W. H. Stewart, 29 March 1946, B. CMJ, C218, fol. 99)

W.H. Stewart & W. Clark-Kerr, 'A Memorandum to the UN Organization Special Committee on Palestine', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (October 1947), pp. 148–149

W.M. Watt, 'Christians in Palestine To-Day', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (January 1947), pp. 121–122; W.H. Stewart, 'The Bishop's Letter', *ibid.*, 11 (January 1946), p. 66; idem, 'The Bishop's Letter', *ibid.*, 11, (January 1948), p.161

ג' נראל, 'הופעתה והיעלמותה של "קהילת יהודים משיחיים" בירושלים בעשור של 1920', דברי הקונגרס העולמי השנים־עשר למדעי היהדות, חטיבה ה, ירושלים תשס"א, עמ' 19–29.

The International Missionary Council's Committee on the Christian Approach to the Jews (IMCCAJ), 35 Incorporated in World Council of Churches

שיהודי נוצרי אינו שייך עוד לקהילייה היהודית הלאומית.³⁶ הוא אף גרס שיהודים משיחיים במאה העשרים טועים בפרשנותם לגבי הרעיון הבסיסי של לאום יהודי, שכן הלאומיות היהודית שלובה בדת של היהדות הרבנית. מכאן, לדידו, 'כנסייה שמוגבלת רק לציבור יהודי לאומי אינה כנסייה כלל'.³⁷

הגם שדבריו של ברונר לא ביטאו את הדעה הרשמית בכינוס הם זכו להדים רבים, והשפעתם ניכרה בקרב רבים מהמשתתפים, ובהם גם נציגי המיסיון הבריטי מירושלים.³⁸ נראה אפוא שתפיסתם האנטי-ציונית והתנגדותם להקמת כנסייה עברית משיחית ריבונית בארץ ישראל עלתה בקנה אחד עם עמדתו של ברונר.

למעשה כבר בשלהי המאה התשע עשרה, וביתר שאת בזמן המנדט בארץ ישראל, העסיקה את התאולוגים האנגליקנים השאלה: האם, ועד כמה, עלול קיומה של כנסייה יהודית משיחית לערער את הסטטוס-קוו ההיסטורי במערכת הכנסייתית הכלל עולמית?³⁹ כל אימת שהיהודים המשיחיים ניסו לייסד כנסת עברית משיחית משלהם, ובתוך כך להגדיר את עיקרי אמונתם בשפה העברית,⁴⁰ ראו בכך התאולוגים מאומות העולם איום על מעמדם הפטרוני.⁴¹ נושא עקרוני זה התחדד עוד יותר כאשר אפשרות זו נהפכה לראלית בארץ ישראל,⁴² ולא עוד אלא שבירושלים, 'אם כל הכנסיות, המוקד היוקרתי ומקור הסמכות של כל הכנסיות שרואות את עצמן כיורשתה. על כך אף העיד, למשל, הבישוף האנגליקני בירושלים, סטיוארט, במזכר שהגיש לוועדה האנגלו-אמריקנית שהתכנסה בירושלים בשנת 1947, בדברים האלה:

הדוקטרינה הנוצרית לאור הברית החדשה היא שהכנסייה הנוצרית היא ישראל הרוחני החדש, שמוצאה בלידה הרוחנית של הטבילה ושהיא היורשת היחידה להבטחות

R. Brunner, 'The Church, Zionism and Nationalism', chap. 6 part 2, at <http://www.abrock.com/Zion1/html>

שם. 37

C. Witton-Davies, 'Basel, 1947', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (July 1947), pp. 144–145

G. Neryl, 'A "Messianic Jewish Church" in Eretz-Israel?', *Mishkan*, 29 (1998), pp. 52–69

F. Levison, 'The Fourth I.H.C.A. Conference in Brief', *The Hebrew Christian*, 7 (October 1934), pp. 110–118; E.B. Samuel, 'Report of the Hebrew Christian Church Commission', *ibid.*, pp. 144–145

התפיסה שיהודי באשר הוא מהווה איום (menace) על החברה הנוצרית הגויית, במיוחד משום שבכישורנותו הוא מסוגל להשתלט על תחומי האקדמיה, כגון מדע ותאולוגיה, פורסמה כבר בדברי 'המועצה המיסיונרית הבינ-לאומית' בשנת 1928: J.M. Black, 'The Christian Approach to the Jew' (Report of the Jerusalem Meeting of the International Missionary Council, 8: *Addresses and Other Records*), London 1928, p. 163. ומכאן גם החשש שיהודים המאמינים בישוע עלולים להשתלט על הכנסייה מבפנים.

S. Ostrovsky to M.I. Ben Maeir, 12 March 1935, Private Archive G. Neryl (PAGN); 'Report of the Committee on Jewish Work for 1941–1943', United Missionary Council (South), Jerusalem, 1.5.1943, p. 2, *ibid*

גרשון נראל

[המקרא], הבטחות שאף הן מובנות באופן רוחני, [ואילו] ישראל הישן, לפי הבשר, עם מוצאו האנושי, איבד אותן.⁴³

בד בבד בקרב הדרגים האנגליקנים הבכירים, כמו בכנסיות אחרות, שררו ספקות מתמידים באשר לנאמנותם המוחלטת של היהודים המשיחיים כלפי הממסד הכנסייתי מאומות העולם. ראשי הכנסייה והמיסיון חשדו שליהודים המאמינים בישוע 'נאמנות כפולה' הן לבית הכנסת והן לכנסייה, ולא נאמנות בלעדית לכנסייה.⁴⁴ החשש בקרב אנשי כמורה היה שכאשר יהודים נוצרים ייסדו במדינת היהודים קהילה עצמאית משלהם, הם לא רק יתנתקו ממנהגי הנצרות ההיסטורית וממסורותיה, אלא גם ישתחררו מההגמוניה שלה.⁴⁵

ב. 'במשיח אין יהודי ואין גוי'

בשעה שהיהודים חסידי ישוע הציוניים ראו את עצמם חלק בלתי נפרד מעם ישראל מבחינה אתנית ולאומית, טענו בכנסיות בארץ ובעולם שהם 'היהודים לשעבר' בלבד, ושעליהם להיטמע בגוף האוניברסלי של המאמינים ללא ייחודיות יהודית. טענה זו התבססה על פרשנות מגמתית של דברי פאולוס כי 'במשיח אין עוד לא יהודי ולא יווני' (אל-הגלטיים ג 28). קרי, בשלהי המנדט לא ראו מנהיגי כנסיות שום פסול בכך שהיהודים המאמינים בישוע ימשיכו להיטמע בכנסיות הגויים כפי שהיה נהוג מאות בשנים. נהפוך הוא. למעשה הם ניסו למנוע את האפשרות שתתגבש תשתית אנושית וארגונית שתהיה מסוגלת להצמיח במדינת היהודים קהילות 'עצמאיות מדי' של יהודים משיחיים, ושכפועל הם 'יתייהדו', למשל ימולו את בניהם ויחליפו את יום הראשון ביום השבת.⁴⁶

לאחר 'מבצע חסד' 'התנצל' הבישוף סטיוארט בפומבי על הפינוי היוזם וטען שבמובן מסוים 'חבל שהיינו צריכים לתת להם לעזוב [...] הנוצרי העברי מהווה תקווה עבור הארץ'.⁴⁷ לכאורה

⁴³ 'The Christian doctrine of the New Testament is that the new spiritual Israel of the Christian Church, with its descent by the spiritual birth of baptism, is the sole heir to the promises, themselves also spiritualized, which had been forfeited by the old Israel after the flesh, with its descent by human generation' (The Relevance of the Bible to the Problem', Extract from a Memorandum to the Anglo-American Committee of Enquiry by the Rt. Rev. W.H. Stewart, Bishop in Jerusalem, B. CMJ, Miscellaneous Papers 582, d 58/17)

⁴⁴ H.L. Ellison, 'The Church and the Hebrew Christian', in: G. Hedenquist (ed.), *The Church and the Jewish People*, London & Edinburgh 1954, pp. 143–167

⁴⁵ ראו את דברי הבישוף האנגליקני של ירושלים, מק אינס, שנודעה להם חשיבות רבה, שכן בשל מעמדו הם היו מעין תצהיר רשמי: 'The Question of a Hebrew Christian Colony in Palestine', R. Mac Innes, *The Christian Approach to the Jew* (Budapest–Warsaw, April 1927), London & Edinburgh 1927, pp. 172–176; K. Crombie, 'The War of 1840 and Israel's Restoration?', *Shalom Magazine* (CMJ) (July/August 2002), p. 9

⁴⁶ מק אינס (לעיל הערה 45), עמ' 175, הערה 1.

⁴⁷ W.H. Stewart, 'Bp. Weston in the Annual Meeting', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the*

אמר הבישוף שהיה רצוי שהיהודים המאמינים בישוע יישארו במדינת היהודים, אך בדבריו גם ציין שלאנגליקנים הייתה 'בעיה', ואפשר להבין שמדובר ב'בעיה היהודית'. 'הבעיה היהודית' אכן הטרידה את הכנסייה, גם כאשר היהודים נמצאו במעגל הפנימי שלה במעמד של 'יהודים מומרים', ואולי אף ביתר שאת דווקא בשל עובדה זו. אנשי כנסייה ומיסיון חזרו וניסחו את עמדתם בצורה ברורה: 'המטרה היא לנסות ולהגשים את החזון של פאולוס באשר לקהילת המשיח (Body of Christ),⁴⁸ ובוודאי שיש לעשות זאת בכנסייה המקומית של ארץ ישראל, שבה אין יהודי ואין יווני'.⁴⁹ העמדה החד-משמעית של המיסיון הלונדוני נגד הקמת קהילה נפרדת של יהודים משיחיים בארץ ישראל מילאה תפקיד משמעותי לאחר מלחמת העולם השנייה והשוואה, אם כי היא באה לידי ביטוי רק באופן סמוי, בתכתובת האישיית והפנימית בין נציגי הכנסייה האנגליקנית לבין עצמם. למעשה לא ניתן ביטוי פומבי לעמדה זו, כנראה מסיבות של תקינות פוליטית. למשל, ראש המיסיון בלונדון כתב אל הבישוף האנגליקני בירושלים:

במשיח⁵⁰ לא יכול להיות יהודי ויווני, ואנו יכולים להבחין שאפילו באגודה העברית הנוצרית ישנה מגמה לראות בנוצרי הגוי סוג של אדם נחות, ממש כשם שאנגלי רגיל מתייחס לחבר עברי נוצרי בכנסייה נוצרית.⁵¹

דברים אלה מדברים בעד עצמם. לפיכך כאשר בשנת 1948 נוצרו נסיבות ראליות להחייאת כנסייה יהודית ריבונית בארץ ישראל, ערש המשיחיות, ולא עוד אלא שבמדינה יהודית ריבונית, התמודדו כנסיות הגויים עם 'הבעיה היהודית הפנימית' באמצעות מעשה ההברחה של 'מבצע חסד'. כלומר מעבר להיבט ההומניטרי שהוצג קבל עם ועדה, היו למבצע גם מניעים אחרים סמויים. כאמור, הכנסייה וארגוני המיסיון שאפו להחליש את האפשרויות להתארגנות עצמאית של יהודים משיחיים על בסיס יהודי-לאומי. מנקודת מבטם הלא ציונית, נוצרים עבריים היו צריכים להתנתק ממסגרת קהילתית יהודית 'נבדלת' ולהימצא במרקם הכולל של הכנסיות

East Mission, 11 (July 1948), p. 185

48 הביטוי 'קהילת המשיח' או 'גוף המשיח' משמעו כלל המאמינים בישוע עלי אדמות בכל דור ודור, כמו בהקשר הנדון, וזאת בהסתמך, למשל, על הפסוק 'והלחם אשר אנחנו בוצעים הלא הוא התחברות גוף המשיח. כי לחם אחד הוא לכן גם גוף אחד אנחנו הרבים באשר לכולנו חלק בלחם האחד' (האיגרת הראשונה אל-הקורינתיים, י, 17-16). מכאן גם התפיסה הידועה בלטינית *Corpus Christi = Ecclesia*.

49 *Report [of United Missionary Council] Conference, 1940: Palestine Mission*; Church Missions to Jews, ITAC Office, Jerusalem, p. 2; J.M. Webster, Church of Scotland, to E.M. Bickersteth, Jerusalem and East Mission, 7 November 1932, p. 5, S.A.C. J&EM, XVIII/5

50 הכוונה שוב ל'קהילת המשיח' האוניברסלית, והביטויים 'גוף המשיח' או 'במשיח' מסמלים את ההשתייכות הקולקטיבית של כל ציבור חסידי ישוע בעולם לגוף אחד – ראו לעיל הערה 48.

51 'In Christ there cannot be Jew and Greek, and we can see even in the Hebrew Christian Alliance a tendency to regard the Gentile Christian as rather an inferior kind of being, just as the ordinary Englishman abroad regards the Hebrew Christian member of a Christian congregation in the same way' (C.H. Gill to W.H. Stewart, 29 March 1946, B. CMJ, C218, Fols. 86, 99)

גרשון נראל

מאומות העולם. רק משם, מתוך כנסיות כגון הכנסייה האנגליקנית, הלותרנית או הבפטיסטית, ולא כגוף יהודי נפרד, ייעודם הוא לשמש שליחים שמלמדים על אמונתם לבני עמם בפלשתינה (א"י) וברחבי תבל.⁵²

2. שלבי הפינוי מירושלים

כבר בחודש אפריל 1948 פונו מהעיר 20 יהודים משיחיים שהיו קשורים לקהילת המיסיון האנגלי (CMJ). חלקם הוטסו ישירות ללונדון ואחרים הוטסו לקהיר ומשם הפליגו לאנגליה,⁵³ לאחר שראשי המיסיון השיגו עבורם אשרות כניסה עם הבטחה שיוכלו להאריך את שהותם בבריטניה.⁵⁴ למעשה הם צורפו למשפחות של סגל הממשל, הצבא והמיסיון הבריטיים שפנו בהדרגה מהארץ מאמצע פברואר 1948.⁵⁵ לחלקם היו דרכונים מנדטוריים ולאחרים היו דרכונים של ארצות אחרות.

משימת הארגון של ריכוז המפונים בירושלים והוצאתם משם הוטלה על נציגי שני המיסיונים הבריטיים בעיר, CMJ ו-J&EM. המבצע החל ביום שבת 1 במאי 1948, משעות הבוקר המוקדמות. עד השעה 15:00 קובצו 27 יהודים נוצרים (בהם שני ילדים ופעוט) ממקומות שונים בעיר, כגון מהשכונות בקעה וקטמון; מבית מלון (השם אינו ידוע) באזור הניטרלי (Zone B), שבו הם שוכנו על ידי המיסיון לאחר פינוים משכונות יהודיות; וכן מבית החולים האנגלי ברחוב הנביאים. הם הובאו לשתי נקודות מפגש בירושלים.⁵⁶ מקום ההתכנסות העיקרי נמצא באזור הניטרלי סמוך מאוד למתחם ימק"א, לא רחוק ממלון המלך דוד, ואליו הוסעו רובם באמצעות שתי מכוניות סטיישן שחלונותיהן כוסו, ובאמצעות טנדר (van) 'מוריס 8' בצבע כחול ללא חלונות צד, שהיה שייך לחנה הורנרד (Hurnard), מיסיונרית ותיקה של ה-CMJ.⁵⁷ נקודת המפגש השנייה הייתה במלון בטלבייה.⁵⁸

משתי נקודות המפגש הוסעו כל הפליטים הדתיים במרוכז עם מלוויהם יחד, בשיירה שכללה גם משאית צבאית סגורה (three tonner) שנעה באטיות לעבר הקתדרלה האנגליקנית סנט ג'ורג' בלב השכונה הערבית במזרח העיר. הם נתקלו בבעיה רק כשעמדו להיכנס למתחם

52 'שעת כושר בעקבות משבר' (לעיל הערה 21), עמ' 19–23, 39.

H.R.A. Jones (Jerusalem, Head of CMJ in Palestine) to C.H. Gill (CMJ General Secretary, London), 53

23 March 1948, B. CMJ, C219, fol. 89 p. 3; ג'ונס לגיל (לעיל הערה 18), דף 111, עמ' 5.

54 ר' עידני (Rev. Ronald Adeney) אל ג' נראל, 5 באפריל 1990, עמ' 2, ארכיון ג' נראל. עידני טיפל בהוצאה

לפועל של 'מבצע חסד' מטעם ה-CMJ. ראו גם: 'An Interview with Ronald Adeney', *Shalom Magazine* (CMJ), Issue 2 (1998), pp. 3–4 (with Photograph)

55 השו: מ' גולני, 'בריטניה והכרעת "מלחמת האזרחים" בארץ ישראל: "מפנה חיפה", אפריל 1948, ציון, סד, ד (תשנ"ט), עמ' 470–483.

C.H. Gill, 'Refugees from Palestine', *Jewish Missionary News*, 38 (July 1948), p. 119 (photograph) 56

J. Wood, *Hannah Hurnard: Authorized Biography*, Herts 1996, pp. 111–117; H. Hurnard, *Watchmen on the Walls: Memories of the Siege of Jerusalem, 1948*, ed. by J. Wood, London 1997, pp. 89–93 57

H.R.A. Jones to C.H. Gill, 4 June 1948 (4337), B. CMJ, C219, fol. 147, p. 3 58

הקתדרלה: המשאית לא יכלה לעבור דרך שער האבן הצר שהוביל לתוך חצר הקתדרלה. לאחר ניסיונות נפל אחדים להכניס את המשאית לחצר דרך השער נמצא הפתרון: הצמדת גב המשאית אל השער ו'הברחת' היהודים הנוצרים פנימה במהירות מבלי שייחשפו לעיני השכנים הערבים. אחד המלווים האנגליקנים, ג'ונס, דיווח על כך ללונדון כדלהלן:

מבצע זה הושלם בכך שהקאנון ויטון-דייוויס ואנוכי חתמנו על נייר המאשר כי העברנו עשרים ושבעה נוצרים עברים באופן בטוח לקתדרלת סנט ג'ורג' בדרכם לאנגליה. מסמך זה הועבר באמצעות קצין צבאי לידי הוועד הערבי העליון, שכן הוא ביקש הוכחה כי הם אכן עברו בביטחון דרך עמדות הביקורת בשער דמשק [שער שכם] וכי שום דבר רע לא אונה להם במהלך מסעם הקצר אך הטעון.⁵⁹

מדברים אלו ניתן להבין שהדרג הבכיר של הוועד הערבי העליון היה בסוד המבצע, ושהצבא הבריטי דאג לתיאומים מראש כדי לוודא שלא תהיינה הפתעות ופגיעות באוכלוסייה אזרחית שלמעשה עברה במסלול ההתפנות הכללית של הבריטים מירושלים צפונה. בכך הסתיים השלב הראשון של 'מבצע חסד'.

כידוע תחבורה יבשתית מירושלים מערבה לא הייתה אפשרית עקב מצב הלחימה בין היהודים לערבים.⁶⁰ לכן הפליטים המשיחיים מירושלים השתהו בקתדרלה כשבוע בהמתנה למטוסים שאמורים היו להטיס אותם לחיפה. לאחר המתנה בנקודת כינוס זו משבת עד יום שישי (7 במאי),⁶¹ שבמהלכה נתווספו לקבוצה עוד שמונה נוצרים עברים, הגיעה שעת הכושר לצאת צפונה.

המפונים הוסעו לשדה התעופה בקלנדיה בשיירת כלי רכב שכללה שתי משאיות צבאיות סגורות מלוות בשייריוניות של המשטרה הבריטית.⁶² שיירת הפינוי נעה דרך שכונת שיח' ג'ראח בציר עטרות רמאללה, הואיל והצפי היה שבשטח זה לא יימצאו מחסומים של ערבים. מקלנדיה הוטסה הקבוצה לשדה התעופה ברמת דוד באמצעות שני מטוסי דקוטה קטנים של חברת התעופה הקפריסאית (Cyprus Airways) שהזמינה ממשלת המנדט, והיא כללה 40 נפש: 35 נוצרים עברים וחמש אחיות אנגליות,⁶³ כנראה מבית החולים של המיסיון האנגלי ברחוב

59 'This operation was completed by Canon Witton-Davies and myself signing a receipt for the safe delivery of twenty-seven Hebrew Christians at St. George's en route for England. This receipt was delivered by the army officer to the Arab Higher Committee, who wished to have a guarantee that they had got safely past the road checks at the Damascus Gate and that nothing untoward had happened to them during their short but pregnant journey' (גונס לגיל, שם, דף 148, עמ' 4).

60 בנדמן (לעיל הערה 16), עמ' 76-91.

61 W.H. Stewart 'The Bishop's Letter' [27 May 1948], *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (July 1948), p. 178

62 ג'ונס לגיל (לעיל הערה 58), דף 148, עמ' 4.

63 קרומבי, בספרו *For the Love of Zion* (לעיל הערה 1), עמ' 218, מציין שלטיסה מקלנדיה הגיעו גם ארבע

גרשון נראל

הנביאים. משם הם הועברו למובלעת הבריטית במפרץ חיפה. בכך הסתיים השלב השני של 'מבצע חסד'.

כל המפונים מירושלים הועלו ב-7 במאי 1948 על האנייה ג'ורג'יק (Georgic) שעגנה בנמל, וזו הפליגה לליוורפול שבאנגליה (נמל חיפה עדיין היה בשליטת הבריטים, ואילו נמל תל אביב כבר היה בשליטת הסוכנות היהודית).⁶⁴ לאחר עשרת ימי הפלגה הם התקבלו באנגליה כפליטים, ונקלטו בבתים פרטיים של מכרים, קרובים ומתנדבים שציפו להם מראש. הארגונים שלקחו אותם תחת חסותם ראו עצמם מחויבים להעניק להם סעד רוחני, חומרי ומשפטי.

המפונים על סיפון הג'ורג'יק

במפונים דרך הים על סיפון הג'ורג'יק היו 42 נוצרים עברים, מתוכם כאמור 35 מירושלים. בהם נמצאו לא רק מי שהשתייכו רשמית לכנסייה האנגליקנית בארץ, אלא גם נוצרים עברים שהיו קשורים לעדות דתיות אחרות, כפי שנכתב באחד ממכתביו ג'ונס,⁶⁵ כדלהלן:

1. כנסיית סקוטלנד – (2)

2. 'אחים מקבוצת פלימות' (Plymouth Brethren) – (4)

3. רומי קתולי – (1)

4. פנטקוסטלים אמריקנים – (4)

5. אחרים (8, בהם 2 מיפו).

יצוין כי במהלך 'מבצע חסד' אנשי ה־CMJ בירושלים, ובראשם ג'ונס, כללו תחת השם נוצרים עברים (Hebrew Christians) את כלל היהודים שהאמינו בישוע שהיו ידועים להם, ורק בתכתובות המפורטות ניתן גם הזיהוי הספציפי של הרקע הכנסייתי של אותם מאמינים. כך למשל העיר ג'ונס ש'הנוצרי העברי הראשון שהצטרף למפונים מהמושבה הגרמנית היה רומי קתולי'.⁶⁶ לפיכך ניתן להבין כי הנוצרים העברים בירושלים לא היו קשורים אך ורק לאנגליקנים, אלא גם לעדות דתיות אחרות בעיר, כגון הכנסייה הסקוטית סנט אנדריוס מול הר ציון;⁶⁷ הכנסייה

אחיות אנגליות, אך במכתב של ג'ונס נאמר שהיו שם חמש אחיות: 'The party, which now totalled forty – thirty-five Hebrew Christians and five English nuns – were taken on board and were soon speeding on their way to Haifa, marking the end of stage 2 of Operation Mercy' [לעיל הערה 58], דף 148, עמ' 4).

64 גולני (לעיל הערה 55), עמ' 473.

65 ג'ונס לגיל (לעיל הערה 58), דף 149, עמ' 5.

66 ג'ונס לגיל, שם, עמ' 3.

67 על אודות תרומתה של הכנסייה הסקוטית למיסיון בקרב היהודים ראו, למשל: F.J. Exley, *Our Hearts' Desire: The Story of the British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews*, London P. Østerbye, *The Church in Israel: A Report on the Work and Position of the Christian Churches in Israel, with Special* 1942, pp. 14–17. לפרטים נוספים על פעילויות הכנסייה הסקוטית בישראל, ראו:

'מבצע חסד': הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

האמריקנית הפנטקוסטלית ברחוב הנביאים בהנהלת 'האגודה המשיחית והשליחית' (Christian and Missionary Alliance, C&MA);⁶⁸ וקבוצות של 'האחים' (Brethren) מבית מדרשו של ג'ון דרבי (Darby),⁶⁹ שנהגו להתכנס בכתים פרטיים.⁷⁰

עלויות הטיסה לחיפה וההפלגה על הג'ורג'יק

בקרב המפונים בשבוע הראשון של חודש מאי היו אמנם אחדים ששילמו סכומים חלקיים לכיסוי ההוצאות של הטסתם מירושלים לחיפה והפלגתם מחיפה לליוורפול, אך רק מעטים מתוכם שילמו את מלוא העלות. החשבון בגין הפינוי של היהודים הנוצרים לאנגליה שנותר פתוח הוגש בסופו של דבר לתשלום לארבעה גופים: הממשלה הבריטית, הכנסייה האנגליקנית, הכנסייה הסקוטית והאגודה הבין-לאומית של הנוצרים העברים.⁷¹ בחישוב כולל, עלות הפינוי שלהם בטיסה הקצרה בשני המטוסים הקפריסאים ועשרת ימי ההפלגה על הג'ורג'יק הגיעה לסכום של 1,844.19 לירות שטרלינג. לדעת הקאנון ויטון-דייוויס, שגם פיקח על המבצע בשטח מטעם המיסיון הלונדוני, שולם לקפריסאים מחיר מופקע, שכן עבור הטיסה הקצרה לבדה שולם אותו המחיר ששולם עבור כל ימי ההפלגה מחיפה לליוורפול.⁷²

הפינוי של הקבוצה השנייה

ב-13 במאי 1948, כשבוע ימים לאחר שהמפונים מירושלים הפליגו לאנגליה על סיפון הג'ורג'יק, התאספה בנמל חיפה קבוצה נוספת של 32 נוצרים עברים שהובאו לשם מיפו, מתל אביב ומחיפה.⁷³ רוב רובה של חבורה זו השתייך לקבוצת 'האחים', והם הפליגו לאנגליה על

Reference to the Protestant Churches and Communities (Studia Missionalia Upsaliensia, 15), Lund 1970, pp. 47–48, 183–184

W.F. Smalley, *Alliance Missions in Palestine, Arab Lands, Israel 1890–1970*, New York 1971, p. 68

P. Schmidgall, 'American Holiness Churches in the Holy Land: השו': 407 (Mimeographed, C&MA) 1890–1990: Mission to the Jews, Arabs and Armenians', Ph.D. dissertation, The Hebrew University of Jerusalem, 1996, pp. 132–134

H. Pickering, *Chief Men Among the Brethren*, London & Glasgow 1931 69

על אודות זרם 'האחים' בארץ ישראל ראו למשל: אוסטרביי (לעיל הערה 67), עמ' 48, 214. השו': K. Kjaer-Hansen & B.F. Skjøtt (eds.), *Facts and Myths about the Messianic Congregations in Israel* (Mishkan 30–31), Jerusalem 1999, pp. 167–170

C.H. Gill to H.R.A. Jones, English Mission Hospital, C/o. Hadassah 'A', Jerusalem, 5 July 1949, B. 71 CMJ, C219, fol. 324

C. Witton-Davies, St. George's Close, Jerusalem, to R.C. Macanna, 7 May 1948, p. 2, S.A.C. J&EM, 72 LXXII/5

ויטון-דייוויס למקנה (שם), עמ' 3. השו': ויטון-דייוויס למקנה, 3 במאי 1948 (שם). 73

גרשון נראל

סיפונה של אנייה אחרת בשם 'קיסרית אוסטרליה' (Empress of Australia).⁷⁴ בין המפונים/ נמלטים מחיפה בקבוצה זו היה גם פריץ פלוטקה (Plotke), ממנהיגי הקהילה המקומית.⁷⁵ אך לעומת זאת בלה דין רוהולד (Bella Dean Rohold), אלמנתו של שבתאי בנימין רוהולד, מוותיקי הקהילה, בחרה להישאר על הר הכרמל.⁷⁶

המספר הכולל של המפונים באפריל-מאי 1948

לפי התעודות שאותרו ועל סמך השוואה של עדויות בעל פה, פונו מהארץ ערב קום המדינה 94 יהודים משיחיים, כדלהלן: באפריל – 20; ב-7 במאי – 42; ב-13 במאי – 32. רשימות מסודרות אך חלקיות נמצאו רק במסמכי ה־CMJ.⁷⁷

'התנפחות' מספר המפונים

מעבר לעובדות ולמספרים המדויקים הקשורים ל'מבצע חסד', נודעה חשיבות מיוחדת למשמעות הסמלית של המבצע ולפרשנותה, הן בבריטניה והן בישראל. במשך השנים השפיעה פרשנות זו גם על עיצוב הזהות העצמית של קהילות היהודים המשיחיים בארץ. כך, למשל, כבר ביולי 1948 נפוצו באנגליה דיווחים על אודות 'מאות רבות' של יהודים נוצרים שפונו מהארץ כפליטים. הדברים קיבלו משנה תוקף משום שהם פורסמו באיגרת רועים רשמית של הבישוף סטיוארט.⁷⁸

וממקור אחר, גם לפי הערכתו של משה עמנואל בן-מאיר, מוותיקי היהודים המשיחיים בארץ שבעצמו נשאר כאן עם משפחתו, 'המיסיונים' לסוגיהם היו אחראים להוצאתם של כ-350 נפש מן הארץ, גברים נשים וילדים.⁷⁹ נראה שהערכה זו נשענה על שמועות על אודות פינוים של רבים שנחשבו ל'נקדימוניים', קרי מאמינים בסתר,⁸⁰ ולא רק על סיפונן של ה'ג'ורג'יק' ו'קיסרית

H. Samuel, IHCA, to E. Mills, Jerusalem and East Mission, 10 June 1948, IHCA Archives, Ramsgate, Kent 74

'Editor's Memoranda', *The Jewish Missionary Herald* (October 1948), p. 1; F.J. Plotke, 'Palestine: Present Conditions and Future Prospects', *ibid.*, p. 4 75

F.J. Exley, *Our Hearts' Desire*, London 1942, pp. 53–57. באותה תקופה היה קשר קרוב בין הקהילה שנסארה על הכרמל ובין החברה הבריטית ליהודים (British Jews Society), הידועה כיום בשם עדות משיחית לישראל (Christian Witness to Israel). השוו': *The Jewish Missionary Herald* (August, 1948), p. 1 76

'Sponsored Civilians Who Embarked in the S.S. "Georgic" at Haifa, 7 May 1948', File 'Hebrew Christians', CMJ Archives, Jerusalem 77

איגרת הבישוף (לעיל הערה 17), עמ' 178. 78

בן-מאיר (לעיל הערה 1), עמ' 96, 135. 79

בעקבות המקרה של נקדימון הפרושי, שבא לבקר אצל ישוע בלילה בחסות החשכה (בשורת יוחנן ג, 1–2). 80

'מבצע חסד': הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

אוסטרליה'. ואולם לפי עדות נוספת של יהודי משיחי אחר, שלמה אוסטרובסקי, שאף הוא נשאר בארץ (אם כי את שני בניו שלח לחו"ל), לא פונו מהארץ אלא כ-70 נפש.⁸¹

מה עלה בגורלם של המפונים לאנגליה?

עד כמה שידוע רוב המפונים לליורפול על סיפונה של הג'ורג'יק נשארו באנגליה. הם השתקעו שם ולא חזרו לחיות בארץ.⁸² חלקם הצהירו מראש על כוונתם להגר למקומות אחרים, כגון אוסטרליה, גרמניה וארצות הברית.⁸³ קרי, מעגל ההתבוללות שלהם נסגר. לעומת זאת ידוע על אלמנות ורווקות אחדות שחזרו, אך לא ידוע על משפחות. אחת הרווקות הייתה רינה פרייס, ששבה ארצה בשנת 1952.⁸⁴ מקרב המפונים/המתפנים בקבוצה השנייה ידוע רק על פריץ פלוטקה, שחזר ארצה בשנת 1951.

'ריכוזים מוגנים' לעומת התפזרות של יחידים

מן הראוי גם לציין כי כמה מראשי הארגונים שדנו בשנת 1948 בעתידם של היהודים המשיחיים בארץ, בהם האגודה הבין-לאומית של הנוצרים העברים והכנסייה הסקוטית, העלו אף את האפשרות של הקמת 'ריכוזים קטנים' של יהודים משיחיים בארבעה מקומות: יפו, תל אביב, ירושלים וחיפה, ובמתחמים מוגנים אלה לספק להם הגנה וסיוע חומרי עד יעבור זעם. הוצע רעיון שגופים ניטריים, כגון ארגון האומות המאוחדות או הצלב האדום הבין-לאומי, ידאגו לצורכיהם,⁸⁵ ואפילו הוצע להקים רשות מיוחדת אשר תטפל בהם.⁸⁶ אך בסופו של דבר אפשרות זו לא מומשה. היחידים שסירבו להתבולל מעבר לים ובכל זאת נשארו בארץ נמצאו מפוזרים בערים הגדולות ובסביבותיהן.

3. תגובות לפינוי בבית הלורדים

לפרישה שנתפסה אצל המיסיונרים של ה-CMJ בגדר 'דנקירק רוחני' היו גם הדים בציבור באנגליה. ב-29 במרס 1949 הועלה הנושא של 'מבצע חסד' בבית הלורדים בפרלמנט בלונדון. במסגרת דיון ב'בעיית הפליטים מפלשתינה', תבע הארכיבישוף מיורק שממשלת הוד מלכותו

81 ש' אוסטרובסקי אל ג' נראל מ-7.2.1990 (מכתב), וכן: M. Benhayim, 'Two Who Were Twice Redeemed', *The Hebrew Christian*, 48 (1975), p. 113

82 H. Samuel, 'Palestine', *The Hebrew Christian*, 21 (July 1948), pp. 28-30

83 H.R.A. Jones to C.H. Gill, 10 May 1948, B. CMJ, Misc. Papers, no. 581

84 ריאיון אישי עם רינה פרייס (19 ביולי 2000) בקיבוץ 'בית אל' (נוסד בידי אמה ברגר) בזיכרון יעקב.

85 'Memorandum of Meeting', CMJ HQ, London, Monday, 5 April 1948, Jewish Missions interested in Palestine, B. CMJ, C219 fols. 103-105, pp. 1-2 (§ 2; 4b)

86 'Palestine', *Jewish Missionary News*, 38 (July 1948) pp. 111-112

גרשון נראל

תסייע גם לפליטים הערבים ותתחשב בצורכיהם, לא פחות מכפי שהבריטים התחשבו, כלשונו, ב'יהודים הנוצרים אשר הוברחו אל מחוץ לארץ בדרכי מחתרת כדי להציל את חייהם'.⁸⁷ בתגובה לדברי הארכיבישוף מיורק השיב ג'ונס, מנהל ה־CMJ בארץ ומי שהיה מהמוציאים לפועל המרכזיים של הפינוי, כי בהתחשב בנסיבות בשנת 1948 המעורבים באירוע היו נתונים ללחץ כבד, אולם בדיעבד התברר כי 'הפחדים, שהיו מובנים בזמנם, הוכחו כמוגזמים; וההוכחה לכך שבאותם ימים הייתה הגזמה רבה היא בעצם העובדה שליהודים המשיחיים שבכל זאת נשארו בארץ לא אונה כל רע'.⁸⁸ דבריו אלה של ג'ונס, פחות משנה לאחר מעשה הפינוי, מעידים שהבריטים אכן לא העריכו נכון את המציאות שבה נמצאו היהודים המשיחיים בארץ ערב קום המדינה,⁸⁹ ולמעשה מתברר שהם פעלו במידה רבה לאור עמדתם התאולוגית כלפי המעמד הדתי של היהודים חסידי יסוע.

כאן גם המקום לציין כי כבר ב־3 בנובמבר 1948 התפרסמו ב־*Palestine Post* דבריו הבוטים של הארכיבישוף מיורק כנגד 'השלטון היהודי' במדינת ישראל החדשה, כדלהלן:
שלטון יהודי לא יגלה יחס של סובלנות כלפי נוצרי או מוסלמי, ותהיה סכנת סגירה או הרס של מוסדות נוצריים ושל עבודתם שקיימים ומתפקדים זה זמן רב.⁹⁰
רוג'ר אליסון (Allison), נציג ה־CMJ ביפו,⁹¹ הגיב על דברים אלה מיד (כעבור יומיים) באמצעות מכתב אישי אל הארכיבישוף, בין השאר במילים האלה:

באופן כללי, חייבים לומר כי מגלים יחס של כבוד מלא כלפי הניהול הסדיר של שירותי דת, הן נוצריים והן מוסלמיים.⁹²

מתחוויר אפוא שבקרב דרגי הכמורה האנגליקנית הבכירים ביותר שררו דעות קדומות וחששות מוגזמים, ואישים אלה אף הפיצו שמועות והאשמות כלליות רק על סמך מקרים חריגים.

4. מה עלה בגורל היהודים המשיחיים שנשארו במדינת ישראל?
לאחר הפינוי המאורגן של רוב היהודים הנוצרים לאנגליה נותרה בארץ שארית של כשני

⁸⁷ 'House of Lords Official Report', *The Parliamentary Debates* (Hansard), 5th series, 161, Third Volume of Session 1948–49, London 1949, col. 818

⁸⁸ H.R.A. Jones to the Lord Archbishop of York, 4 April 1949, B. CMJ, fol. 304

⁸⁹ M. Hodson, 'Ursula Jones – Journey of a Lifetime', ראו: באשר לקורות חייו של יו ג'ונס בירושלים, *Shalom Magazine* (CMJ), Issue 1(1998) (Special Anniversary Edition: Israel at 50), pp. 5–6

⁹⁰ 'Under Jewish rule there would be no toleration for Christian or Moslem, and long-established Christian institutions and work would be in danger of suppression or destruction' (R.G. Allison to His Grace The Lord Archbishop of York, 5 November 1948, PO Box 2773, Tel Aviv, CMJ/ITAC Archives, Jerusalem)

⁹¹ R.G. Allison, *Journey to Jerusalem – Memoirs*, Foreword by W. Barker, St. Leonards-on-Sea 1988

⁹² 'In general, it must be said that complete respect is being shown for the regular conduct of religious services, whether Christian or Moslem' (שם).

תריסרים, שהאמינו כי הציונות משמשת כלי בידי שמים לקראת גאולת ישראל. הם בחרו להישאר ולסייע למאמץ הלאומי להקים את המדינה ולהשתלב בה. ביניהם היו חברי הקהילה של אברם פוליאק, כגון אגנס וולדשטיין ופאולין רוז, וכן יהודים משיחיים אחרים שהיו מפוזרים בארץ, כגון שלמה אוסטרובסקי, משה עמנואל בן מאיר, וחיים יוסף חיימוף (בר־דוד) ובני משפחותיהם.⁹³ לפי תפיסתם, שיבת ציון הייתה התגשמות של נבואות אחרית הימים ומימוש חזון העצמות היבשות של הנביא יחזקאל.⁹⁴

למעשה, כבר בחודשים פברואר–מרס 1948 הם דחו את האזהרות המוגזמות ואת ההזמנה של הגופים הבריטיים שתכננו את הפינוי/ההברחה מהארץ, והודיעו להם מפורשות שאין בדעתם להתפנות כלל.⁹⁵ לאחר קום המדינה הם מתחו ביקורת קשה על העקירה שב'מבצע חסד', ואף טענו שהכנסייה עודדה פחדנות לשמה.⁹⁶

וכך, בעקבות הכרזת המדינה עברה קהילת היהודים המשיחיים בארץ מטמורפוזה ממשית. מצד אחד, פסק להתקיים הגרעין הוותיק של יהודים נוצרים מתבוללים, שהתבטלו לפני המסד הכנסייתי בארץ עוד מימי התורכים ובתקופת המנדט. מצד אחר, נוצרו תנאים להתחלה חדשה עבור הנשארים, בעלי התפיסה הציונית־משיחית, שהרגישו מחוזקים לאחר שעברו תקופה של מבחן רוחני אישי ולאומי ושיכלו לבטא באופן מעשי את שייכותם לעם ישראל. לפיכך בעיניהם לא היה מקום להשוות את מצבם עם מצב הקהילה הראשונה ש'ברחה' מירושלים לפלה (פחל) שבעבר הירדן במאה הראשונה לספירה.

אמנם השארית הציונית של היהודים המשיחיים סירבה להתבולל והבליטה את זהותה הלאומית היהודית, אך למעשה גם מיעוט זה נחלק לשתי קבוצות: בקבוצה אחת היו מי שהתנתקו לגמרי מכל זיקה אל הנצרות הפרוטסטנטית הממסדית, כגון קבוצת 'הקהילייה הנוצרית יהודית' בהנהגת אברם פוליאק ואלברט שפרינגר. ובקבוצה השנייה היו מי שעדיין שמרו על קשרים מינימליים עם חוגים פרוטסטנטיים, אך בד בבד דבקו בכל זאת בזהות יהודית, בתאולוגיה עצמאית ובליטורגייה עברית. בקבוצה זו נמצאו, כאמור, אישים כגון משה עמנואל בן־מאיר מחיפה, שלמה יצחק אוסטרובסקי מיפו וחיים יוסף חיימוף מירושלים.⁹⁷

93 פירוט השמות מובא משום שאישים אלה השמיעו ביקורת פומבית יוצאת דופן נגד 'מבצע חסד', עוד בימי התגבשותו. ולא זו בלבד אלא שבהיותם ותיקים בארץ, שעברו מתקופת המנדט למצב החדש במדינת ישראל, הם שהניחו את היסודות לקהילות חדשות שהוקמו מאוחר יותר. במילים אחרות, ישנה חשיבות לבדיקת עמדותיהם ה'אופוזיציוניות' כלפי המסד הכנסייתי לצד החידושים הפרשניים בכתביהם, שלא ניתן להרחיב על אודותיהם במאמר זה.

94 M. Benhayim, 'The Messianic Movement in Israel', *Mishkan*, 28 (1998), pp. 4–34

95 תזכיר פגישה (לעיל הערה 85), עמ' 2 סעיף 4.

96 'Hebrew Christians and the Church', Haifa Conference 1949 (Meeting of Missionary Organizations in Israel, n. d.), p. 3, Aili Havas papers, Finnish Evangelical Lutheran Mission (FELM), National Finnish Archives, Helsinki

97 N. Scharff, 'A Letter to Edna', *Salvation*, 8, 11 (November 1954), p. 18

גרשון נראל

יצוין גם כי ערב קום המדינה הצטרפו כמה מהמשיחיים הציוניים למחנה העברי במאבק הלאומי; למשל, חלקם נשאו נשק ושמרו ב'משמר העם' בירושלים,⁹⁸ אחרים הצטרפו לכוחות הרפואה ושירתו כעובדי מטבח בחיפה,⁹⁹ ועבדו כביצורים בצפון¹⁰⁰ בהתנדבות אישית. אך בעיני רוב רובו של הציבור היהודי בארץ הם לא נחשבו לבשר מבשרה של החברה הלאומית היהודית. למרות העובדה שהיהודים חסידי ישוע הצהירו פעמים רבות ששיבת ציון היא התגשמות פלאית של נבואות התנ"ך והאמינו שהם עצמם חלק בלתי נפרד ממנה, הרי גם במדינת ישראל הצעירה, כמו בימי המנדט, הם למעשה נמצאו מחוץ לקונסנזוס החברתי. מכל מקום בעקבות גלי העלייה שלאחר קום המדינה עלו לארץ גם יהודים משיחיים חדשים, והם הצטרפו לוותיקים שסירבו להתפנות בשנת 1948 ובחרו להישאר במדינת ישראל. הוותיקים והחדשים הקימו קהילות עצמאיות משלהם, ללא קשרי תלות בכנסיות, והתארגנו במסגרות של אגודות עות'מאניות ומאוחר יותר כעמותות רשומות עם מוסדות ומנהגים משלהם.

נקודת מפנה ביחסי היהודים המשיחיים עם הממסד הכנסייתי ועם החברה היהודית

'מבצע חסד' היה קו פרשת המים בהיסטוריה המודרנית של היהודים המשיחיים בארץ ישראל. עד אז, כאמור, רוב רובם היו כפופים לכנסיות ולארגוני המיסיון מאומות העולם, הן מבחינה ארגונית וחומרית והן מבחינה תאולוגית. מציאות זו הודגשה בדברי אנשי ה־CMJ:

גם לאגודה הנוצרית עברית יש תפקיד מועיל מאוד בעידוד חבריה להזדהות בכל לבם עם הכנסיות שבהן הם נטבלו.¹⁰¹

אך מאז 'מבצע חסד' ואילך נטלו היהודים המשיחיים את גורלם לידיהם ופנו למסלול חדש של פעילויות ופרשנויות משלהם.¹⁰²

נוסף על כך אם בזמן המנדט היו ליהודים המשיחיים רק קשרים מעטים עם היהדות הנורמטיביות, במיוחד עקב זיקתם לנכרים דוברי האנגלית בארץ, הרי במדינת ישראל הם התערו

98 ג'ונס לגיל (לעיל הערה 18), דף 111, עמ' 3. השוו: G. Nerel, 'Haim Haimoff Bar David', *Mishkan*, 37 (2002), pp. 63–65

99 A. Poljak, 'Jewish Christians', *Jerusalem*, 37 (October 1949), p. 4

100 מ"ע בן־מאיר, מה האמת? חיפה [1965].

101 'The Hebrew Christian Alliance is also performing a very useful role in encouraging its members to identify themselves wholeheartedly with the Churches in which they have been baptised' ('Palestine', *Jewish Missionary Intelligence*, 32 [August 1941] p. 60)

102 D. Cohn-Sherbok, *Messianic*. השוו: D.H. Stern, *Messianic Jewish Manifesto*, Jerusalem 1988
Judaism, London & New York 2000; M.S. Kinzer, *Post-Missionary Messianic Judaism*, Grand Rapids 2005

לחלוטין בחברת הרוב היהודית דוברת העברית. עם זאת במשך השנים התחדדה מאוד ההבחנה בין אמונתם הציונית־התנ"כית מצד אחד, לבין התאולוגיה האנטי־ציונית בקרב הפלסטינים הנוצרים מצד אחר.¹⁰³ קוטביות זו הפריכה את ההנחות שהועלו בחוגי המיסיון בראשית ימי המדינה, שלפיהן דווקא בסיס תאולוגי משותף מסוגל לגשר על הפערים שבין יהודים נוצרים לבין פלסטינים נוצרים.¹⁰⁴

סיכום

במהלך 'מבצע חסד' נחשפה בחלקה בלבד הקוטביות בין שתי גישות במערכת היחסים בין הכנסיות ההיסטוריות לבין היהודים המשיחיים: בין מי שדגלו בהתבוללות היהודים לבין מי שתמכו בעיצוב זהות יהודית משיחית, לאומית וריבונית.¹⁰⁵ הפינוי של יהודים נוצרים הנוטים להיטמעות מארץ ישראל לאנגליה, והפיזור של חלקם לארצות אחרות, שירתו למעשה את המצדדים בגישה שדגלה בהתבוללות. הפינוי או ה'הברחה' נעשו בכיוון אחד בלבד, ומהתעודות עולה שלא נעשו הכנות בעוד מועד לקראת אפשרות שהמפונים יתארגנו מחדש וישובו לארץ. במבט לאחור נשאלות אפוא השאלות: האם היו אצל המפנים ואצל המפונים ציפיות כלשהן לעזיבה זמנית בלבד? האם דיברו כלל על אודות חזרה קולקטיבית לארץ לכשירגעו הרוחות? אמנם לאחר שהמפונים הגיעו לאנגליה דובר על 'הגירתם מחדש', אך לא צוין במפורש לאן, וההגירה יכלה להיות לכל מקום בעולם. הרושם שמתקבל מהמסמכים הוא שכוונותיהם האישיות של רוב המפונים להגר ולהתבולל עלו בקנה אחד עם כוונת המפנים להוציא את הקהילות ולפורן. קרי, 'מבצע חסד' בשום אופן לא היה פינוי כפוי.

לראשי הכנסייה האנגליקנית היה ברור שהיהודים ישיגו ריבונות ועצמאות פוליטית, ובד בבד גם היהודים המשיחיים הלאומיים יגיעו בסופו של דבר לריבונות דתית ולהגמוניה תאולוגית.¹⁰⁶ בשני המקרים, החילונית והדתית, נמנעו הבריטים מלהעביר את השלטון על מגש של כסף. אך בשעה שבמקרה החילונית הם נאלצו, בלית ברירה, לעזוב את השלטון בידי מוסדות המדינה שבדרך, הרי במקרה של היהודים המשיחיים יזמו הבריטים פעולה חד־צדדית משלהם. הם לא אפשרו את המשך קיומה של הקהילה המקומית שהייתה נתונה להשפעתם, מה גם

103 השוו, למשל, ג' גראל, 'אנטי־ציונות בכנסייה האלקטרונית של הנצרות הפלשתינית', מחניים, 15 (תשס"ד), עמ' 77–87. גרסה מורחבת באנגלית: G. Nerel, *Anti-Zionism in the 'Electronic Church' of*

Palestinian Christianity (Analysis of current trends in antisemitism, 27), Jerusalem 2006

104 'נוצרים יהודים והכנסייה' (לעיל הערה 96).

R.G. Allison, 'The Evangelization of the Jews', *Bible Lands: Quarterly of the Jerusalem and the East Mission*, 11 (January 1948), pp. 164–165

106 באשר לסוגיית ההתמודדות של הכנסיות ההיסטוריות עם שאלת הריבונות וההגמוניה התאולוגית של יהודים משיחיים חסידי ישוע בארץ ישראל השוו גם, למשל: D. Flusser, 'Introduction – The Special Problem', in: E.A. Josephson, *Israel, God's Key to World Redemption*, Kansas 1974, pp. 5–13

גרשון נראל

שברובה קהילה זו לא הייתה לאומית-ציונית, ולכן אנשי הכנסייה קבעו את העובדות בשטח. כל זאת משום שמבחינתם עמד על הפרק עניין תאולוגי עקרוני – היעדר הצדקה לקיום קהילה יהודית משיחית נבדלת. לנושא זה השלכות היסטוריות רבות, במיוחד בתחום המעמד והתפקיד של יהודים וגויים במסגרת ההגדרה העצמית של הכנסייה האוניברסלית.

אולם בסופו של דבר אנשי הכנסייה לא הותירו אחריהם בארץ חלל ריק לחלוטין. למיעוט של שני התירסים שהעדיפו להישאר הצטרפו כאמור יהודים משיחיים ציוניים שעלו ארצה בגלי העלייה שלאחר קום המדינה. הם ייסדו קהילות חדשות ללא תלות בכנסיות ההיסטוריות, ולמרות הזיקה של יהודים חסידי ישוע לשני העולמות בד בבד, ליהדות ולנצרות, הרי בעצם הגדרתם העצמית הם יצרו קבוצת זהות העומדת בפני עצמה. קבוצה זו אף קיבלה ביטוי במילון אברהם אבן-שושן בערך 'משיחי' / 'יהודים משיחיים'.¹⁰⁷

על פי הזיכרונות של מי שסירבו להתפנות במבצע, הרי אירוע הפינוי/ההברחה/ההתפנות בשנת 1948 מתואר ככתם שחור של 'שיירת מנוסה ידועה לשמצה'.¹⁰⁸ בעיניהם זה היה צעד שביטא חוסר אמונה וחוסר פטריוטיות. מעבר לכך ייתכן ש'מבצע חסד' תרם לדעה שנפוצה בעשורים הראשונים לקיום המדינה שבאמצעות המיסיון ניתן להשיג כרטיס נסיעה לחו"ל, ובדרך זו לפתור כביכול בעיות אישיות וכלכליות. בשנות החמישים, השישים ואף השבעים של המאה העשרים נכרכו ביחד המונחים 'מיסיון' ו'ירידה מהארץ'.¹⁰⁹ אך היבטים אלה ואחרים של חיי היהודים המשיחיים במדינת ישראל, במיוחד בתחומי חברה ומשפט, שייכים לדיון אחר.

רשימת התמונות

1. 'מבצע חסד' בעיצומו – נקודת המפגש ליד מלון המלך דוד בירושלים, מאי 1948. מתוך: *Jewish Missionary News*, 38 (1948), 119
  2. המקום של נקודת המפגש בימינו – רח' דוד המלך פינת רח' משה הס (צילום: גרשון נראל).
  3. שער הביטאון של ה-CMJ ביולי 1948.
  4. שער הרבעון של הבישופות האנגליקנית בירושלים. ינואר 1948.
  5. שער הירחון של הבישופות האנגליקנית בירושלים ובמזרח. אפריל 1948.
  6. שער הביטאון של היהודים הנוצרים בהנהגת אברם פוליאק, אגנס ולדשטיין, אלברט פון שפרינגר ופאולין רוז. אוקטובר 1949.
- התמונות מתפרסמות באישור.

107 א' אבן שושן, מלון אבן-שושן: מחדש ומעודכן לשנות האלפיים, ג, תל אביב 2003, עמ' 1118.

108 בן-מאיר (לעיל הערה 1), עמ' 96.

109 בן-מאיר (לעיל הערה 100), עמ' 4-5.

‘מבצע חסד’: הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

“OPERATION MERCY”—Rev. R. E. Adeney (above arrow) seeing off refugees, among a party about to leave Jerusalem by convoy, May, 1948
By courtesy of Associated Press Ltd. and Illustrated Newspapers Ltd.

איור 1. ‘מבצע חסד’ בעיצומו – נקודת המפגש ליד מלון המלך דוד בירושלים, מאי 1948. מתוך: Jewish Missionary News, 38 (1948), 119

איור 2. המקום של נקודת המפגש בימינו – רח’ דוד המלך פינת רח’ משה הס (צילום: גרשון גראל).

JEWISH MISSIONARY NEWS

VOL. XXXVIII
No. 7
JULY
1948
PRICE 2d.

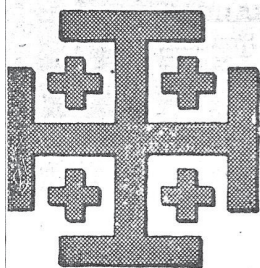
CONTENTS	
Our Compelling Stewardship - -	Rev. C. H. Gill
Review of the Year 1947-48 (Part I)	
Through Trial to Triumph - -	Rev. I. Dunbar
News Flashes	
Refugees from Palestine - - -	Rev. C. H. Gill
Bishop Perowne - -	Mr. W. R. Cory
Editorial Notes - -	The May Meetings
Home Activities—C.M.J. Guild and Y.M. Notes	

CHURCH MISSIONS TO JEWS - 16, LINCOLN'S INN FIELDS, LONDON, W.C.2

איור 3. שער הביטאון של ה-CMJ ביולי 1948.

מבצע חסד: הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

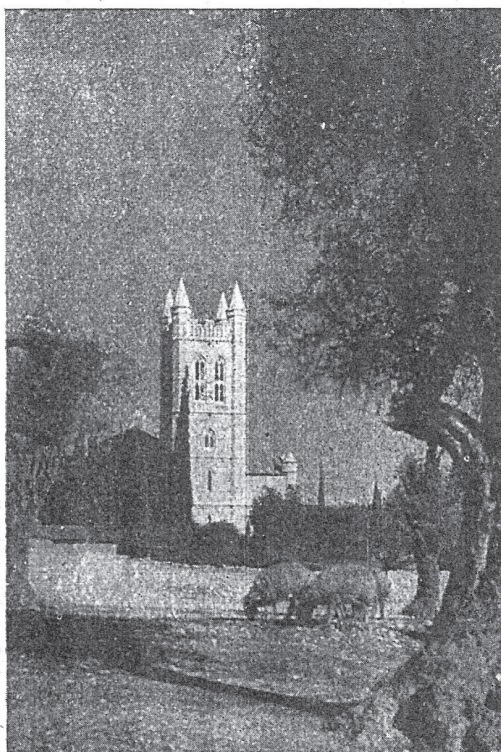

No. 17: Vol. XI. JANUARY, 1948. Price FOURPENCE.
Post Free.

Bible Lands

QUARTERLY PAPER OF
THE ANGLICAN BISHOPRIC IN JERUSALEM.

Editor: The Rev. Canon E. M. BICKERSTETH, M.A.,
12 Warwick Square, S.W.1., England.

St. George's Collegiate Church, Jerusalem, from the South.

London Office of the Bishopric and Central Office of the Jerusalem and the East Mission
(with which is incorporated the Archbishop's Assyrian Mission)
12 Warwick Square, London, S.W.1., England.

Price One Shilling and Fourpence a year, Post Free.

איור 4. שער הרבעון של הבישופות האנגליקנית בירושלים. ינואר 1948.

גרשון נראל

APRIL

1948

LINES OF COMMUNICATION

The Monthly Review of the Anglican Bishopric
in Jerusalem and the East

VOLUME 25

PRICE 40 MILS

NUMBER 4

איור 5. שער הירחון של הבישופות האנגליקנית בירושלים ובמזרח. אפריל 1948.

מבצע חסד: הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948

JERUSALEM

Organ of the Jewish Christian Community
and the Jerusalem Fellowship

No. 37

October, 1949

OUR WATCHWORD

"The Lord is good unto them that wait for Him, to the soul that seeketh Him". (Lam. 3: 25.)

"For whether we live, we live unto the Lord; and whether we die, we die unto the Lord; whether we live therefore, or die, we are the Lord's". (Rom. 14: 8.)

CONTENTS

AGNES WALDSTEIN: September, 1939—September, 1949.—ABRAM POLJAK: Arabs and Christians in Israel.—PAULINE ROSE: Dawn.—Scripture Readings.—Books.—Information.

איור 6. שער הביטאון של היהודים הנוצרים בהנהגת אברם פוליאק, אגנס ולדשטיין, אלברט פון שפרינגר ופאולין רוז. אוקטובר 1949.

